

AO

ACTUELE ONDERWERPEN

statussymbool
en
wegwerpartikel

AO2709 27 oktober 2000

De linnenuitzet
in de 20ste eeuw

Bestellen

AO uitgaven (m.u.v. AO 2700/2701, daarvan is de prijs f 15,00) zijn vanuit Nederland los te bestellen door overmaking van f 7,50 op girorekening 7577464 en vanuit België door overmaking van Bef 135 via postcheque 000-1741911-82, t.n.v. AO BV Lelystad, o.v.v. naam, adres, woonplaats, (land) en editienummer. De boekjes worden dan zo spoedig mogelijk toegezonden. Verzamelbanden kunnen op dezelfde wijze worden besteld voor een bedrag van f 6,50 o.v.v. naam, adres, woonplaats.

Uitgave:

AO (Actuele Onderwerpen) BV,
Bronsweg 7, 8211 AL Lelystad

Tel/fax: 0320-286981

Fax: 0320-286985

E-mail: info@actueleonderwerpen.nl

Internet: www.actueleonderwerpen.nl

Hoofredactie:

Andries Greiner/lvio

Redactie:

Drs. Meine Breemhaar
Mr. Wilma Kruger-Reudink
Bladmanager

Redactieraad:

Drs. Bart Heukelom
Projectmanagement in Lelystad
Hans van Ormondt
Coördinator voortgezet onderwijs Lelystad
Dr. Paul Holthuis
Docent geschiedenis in Groningen
Drs. Ad de Jongh
Adjunct – directeur ROC Zadkine in Rotterdam
Drs. Wim Kleijne
Coördinerend inspecteur voortgezet onderwijs
Drs. Koos Meisner
Docent aardrijkskunde in Groningen
Sonja Visser
PR-functionaris Agora-Theater in Lelystad

AO heeft al het mogelijke gedaan om de eigenaars van de reproductierechten op te sporen en verontschuldigt zich voor elke onopzettelijke weglating en zou in zulke gevallen graag in toekomstige uitgaven een vermelding opnemen.

Vormgeving

AO / Alex Rimini

Drukwerk/Afwerking

Karmac Drukwerk BV

Lidmaatschap:

AO (Actuele Onderwerpen)
Prijzen: Lidmaatschap per jaar f 104,- / BEF 2080
Buitenland f 175,-
Lidmaatschap per half jaar f 56,- / BEF 1120
Lidmaatschap per 2,5 jaar f 199,- / BEF 3980
Jaarlidmaatschap plus Cd-rom f 131,50 / BEF 2630
Los nummer f 7,50
Bankrekening 68.06.13.730
Postbankrekening 7577464
Postcheque België 000-1741911-82
Bij automatische incasso geldt een korting van f 5,- op de lidmaatschapsprizen

Annulering:

Het lidmaatschap dient twee maanden voor het verstrijken van de lidmaatschapsperiode schriftelijk opgezegd te worden onder vermelding van uw lidmaatschapsnummer

Beeldrecht:

Van werken van kunstenaars aangesloten bij een cisacorganisatie zijn de publicatierechten geregeld met beeldrecht te Amsterdam. © 1999 c/o beeldrecht, Amsterdam

Brailleleesregel/spraakbox:

De actuele onderwerpen-reeks is voor visueel gehandicapten ook verkrijgbaar via de brailleleesregel/spraakbox.
Nadere informatie hierover is te krijgen bij CBB, Christelijk Bibliotheek voor Blinden en Slechthzienden, te Ermelo, telefoon 0341-551014

Redactie en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een betrouwbare uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventueel in deze uitgave voorkomende onjuistheden.

De echt feestelijk gedekte tafel heeft als basiselement: het damasten tafellinnen. De disgenoten nemen bewonderend plaats en vrezen voor onhandig eetgedrag. Nee, dan vroeger. Toen werd dagelijks de tafel gedekt en was er geen sprake van place-mats, formica of plastic.

Er tekent zich echter een kentering af, stelt deskundige Sanny de Zoete. En ze stelt in dit AO Emilie Brantjes (geb. 1886), Julie Bas Backer (geb. 1902), Reina Baljeu (geb. 1947) en Nicole Beers (1978) én hun respectievelijke linnenuitzet voor. De verschillen laten tijdsbeelden zien en zo wordt het linnengoed deel van het geheel. Het blijkt een wetenschap-op-zichzelf te omvatten.

Na het lezen van dit AO wilt u het met eigen ogen zien. Dat kan. In het Streekmuseum 'Crimpenerhof' te Krimpen aan den IJssel. Tot 15 februari 2000.

Andries Greiner

Tafellinnen	4
Beddengoed	8
Huishouddoeken	9
De linnenuitzet van 1900 tot 1940	11
De linnenuitzet van 1940 tot 1950	16
De linnenuitzet van 1950 tot 2000	19

De linnenuitzet in de twintigste eeuw

drs. Sanny de Zoete

De *term* linnengoed omvat het tafellinnen, het bedtextiel en de huishouddoeken. Het woord linnengoed dekt echter al lang niet meer de lading, want slechts heel weinig linnengoed wordt tegenwoordig nog van echt linnen gemaakt, in tegenstelling tot vroeger eeuwen. In de loop van de twintigste eeuw is er ook nogal wat veranderd in de samenstelling van de linnenuitzet, het linnengoed dat gekocht wordt voordat een stel trouwt.

Tafellinnen

Het was tot lang na de Tweede Wereldoorlog algemeen gebruikelijk de tafel te dekken met een wit tafellaken met bijpassende servetten.

Bij nader inzien blijkt het witte tafellaken echter niet helemaal wit en worden bij een juiste lichtval donkere motieven zichtbaar in het witte tafellaken.

Dit komt doordat bijna al het tafellinnen op een jacquardgetouw geweven wordt, waarbij de afwisseling van ketting- en inslagsatijn patronen

in de stof vormt. Als deze patronen vrije vormen te zien geven, zoals bloemen, dieren en mensen, spreekt men van damast. Geometrische vormen, zoals blokken, strepen en sterren, noemt men pellen.

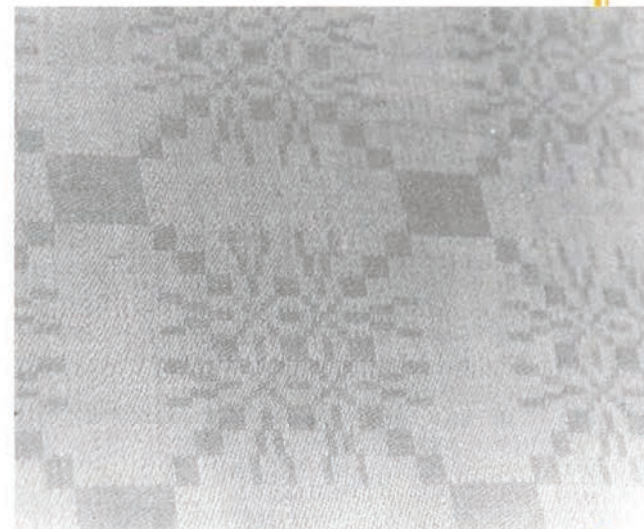
Het woord damast roept associaties op van mooi gedekte tafels, chique restaurants, glans en kaarslicht. Toch duidt de term damast alleen een bepaald type weefsel aan. Omdat het mooiste damasten tafellinnen van een heel fijne kwaliteit linnen garen werd gemaakt, zijn deze associaties echter wel terecht. Maar ook wordt en werd er tafellinnen geweven van katoen- en synthetische materialen. Tafellinnen met een damast patroon werd vooral gebruikt bij het diner en een pellen patroon bij het ontbijt en de lunch. Na het wassen werd

het tafellinnen gemangeld en in de linnenpers geperst. Deze twee behandelingen zorgen voor een mooie glans op en scherpe vouwen in het tafellinnen. De damasten patronen in het tafellinnen lopen parallel aan de heersende stijlen. Zo is er aan het begin van de twintigste eeuw prachtig tafellinnen geweven met Jugendstil motieven. Vooruitstrevende fabrikanten zoals de Firma van Dissel in Eindhoven namen sierkunstenaars in dienst die moderne patronen ontwierpen. De bekendste kunstenaar is Chris Lebeau (1878-1945). Hij ontwierp voor

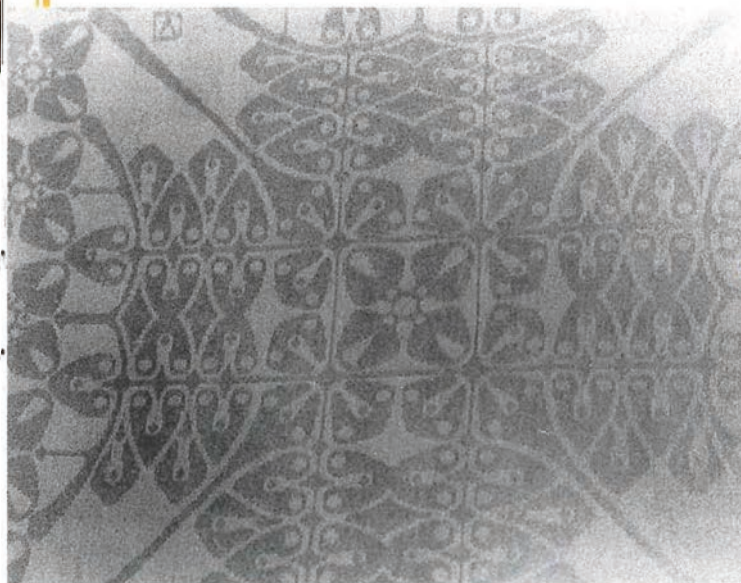

Stapeltes linnengoed. Foto: Henk Beukers.

van Dissel meer dan vijftig dessins die heel goed verkochten en waarvan enkele tot de jaren zeventig in de collectie bleven. Het bijzondere was dat Lebeau aparte ontwerpen maakte voor het tafellaken, het servet en het vingerdoekje door de samenstelling van de motieven voor ieder stuk anders te combineren.

Een damast (onder) en een pellen patroon (boven).

Voor speciale gebeurtenissen werden gelegenhedamasten geweven, zoals bij het veertigjarig jubileum van koningin Wilhelmina in 1938, bij de bevrijding in 1945 en bij het huwelijk van prinses Beatrix in 1966. Omdat er na de Tweede Wereldoorlog steeds minder tafellinnen gebruikt werd, zijn er ook minder ontwerpen gemaakt en bewaard gebleven. De linnenfabrikanten gingen over op andere producten of hielden er helemaal mee op. Aan het begin van de jaren zeventig waren bijna alle fabriekspoorten gesloten. De jaren tachtig vormden een absoluut dieptepunt: er is geen enkel mooi nieuw ontwerp voor tafellinnen uit dat decennium bekend. De enkele fabrikant die in die jaren nog damast op de markt bracht, weefde geijkte patronen, zoals een roosje en een chrysant. Een goed initiatief was de tentoonstelling *'Met Wilhelmina aan tafel. Nederlands gelegenhedamast 1898-1998'* in het Nederlands Textielmuseum in Tilburg, waarbij een ontwerpwedstrijd werd uitgeschreven voor damast voor het nieuwe millennium. Drie winnende ontwerpen van jonge kunstenaars zijn uitgevoerd door het museum en daar, evenals in de winkel van de auteur van dit AO, nog steeds verkrijgbaar.

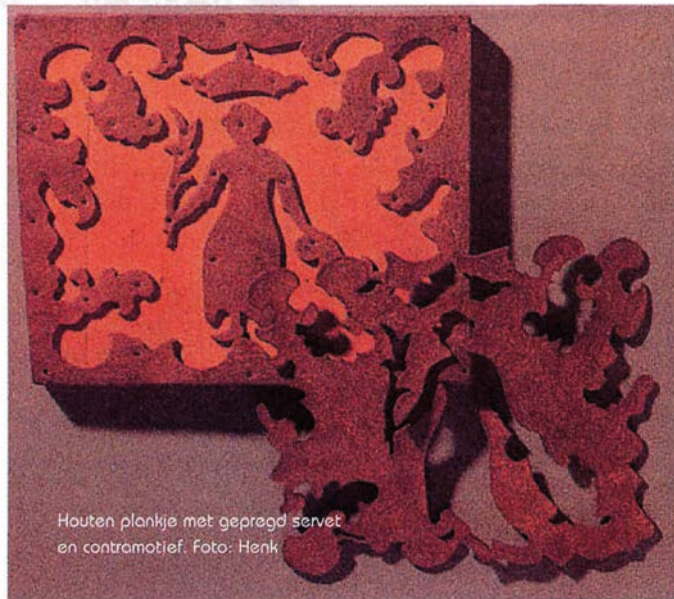

Servetten en het bruidsservet

Aan het begin van de twintigste eeuw waren de servetten ongeveer 80 bij 80 centimeter. Het servet lag op of naast het bord, plat of in een speciale sierlijke vorm gevouwen. Nog steeds zijn er boeken te koop met daarin voorbeelden van het vouwen van een servet. Een heel speciaal servet werd soms gebruikt bij het bruiloftsmaal. De bruid kreeg als enige in het gezelschap een gepregd servet (wat wil zeggen dat een vorm in reliëf zichtbaar is).

Ontwerp voor tafellaken, servet en vingerdoekje klimop van Chris Lebeau.
Collectie Sanny de Zoete.

Dit gebeurde met behulp van een houten plankje, waarop een in leer uitgesneden motief vastgemaakt is en waarin het contrapatroon los ligt. Het motief bestaat uit een vrouw met een olijftak in de ene hand en een hoorn van overvloed in de andere, met daarboven een kroon. Deze motieven symboliseren de harmonie in het huwelijk en de vruchtbaarheid.

Houten plankje met gepregd servet en contramotief. Foto: Henk

Het reliëf ontstaat door een deel van een servet in het plankje te leggen, het contrapatroon er op te leggen en er in te duwen. Daarna gaat het geheel in een linnenpers en wordt het motief in het servet gebracht. Volgens overlevering kreeg alleen de bruid tijdens het diner een servet met een speciaal reliëf. Of het algemeen gebruik was of

dat het hier ging om een unieke familietraditie is nog niet bekend. Naarmate de eeuw vorderde, werden de servetten kleiner. Een gebruikelijke maat in de jaren vijftig en zestig was 60 bij 60 centimeter. Vingerdoekjes, die gebruikt werden bij het ontbijt en de lunch, waren 40 bij 40 centimeter. Tegenwoordig noemt men een vingerdoekje een servet en wekken de grote servetten van honderd jaar geleden verbazing op.

Beddengoed

In vroeger eeuwen was al het beddengoed van wit linnen vervaardigd. Het vlas, de plant waarvan het linnen garen gemaakt wordt, was een inheems product en werd op veel plaatsen in Nederland verbouwd. Op het plateland weefde men vaak zelf de vele meters stof die nodig waren voor de lakens. Ook aan het begin van de twintigste eeuw waren de mooie lakens en slopen nog steeds van linnen. Het linnen was in verschillende kwaliteiten te koop, van uiterst verfijnd materiaal tot half linnen, wat betekent dat de ketting van katoen is en de inslag van linnen. Later ging men steeds meer over op katoenen lakens en tegenwoordig vormen linnen lakens een uitzondering, ze zijn luxueus en duur in aanschaf. Lakens moeten lang en breed genoeg zijn om gemakkelijk ingestopt te kunnen worden. Er zijn aparte onder- en bovenlakens. Onderlakens werden niet versierd. Bovenlakens en slopen konden op allerlei manieren geborduurd zijn. De voorkeur voor een bepaalde versiering kon men uit een stalenboek kiezen. In de eerste helft van de twintigste eeuw waren geschulpte randen, open zomen en kanten tussenzetsels in de mode.

Stalenboek voor de afwerking van beddengoed. Collectie Sanny de Zoete.
Foto: Henk Beukers.

In de jaren twintig kwamen er voor het eerst gekleurde borduursels op de lakens en slopen en wie dergelijk linnengoed bezat, was bijzonder modern. Het zou nog tot de jaren zestig en zeventig duren voor gekleurd beddengoed in grote hoeveelheden te koop was. Wie nog witte lakens van vroeger bezat, liet ze in de kast vergelen en kocht vervolgens gekleurd bedtextiel. Nu lijkt het tij weer te keren en is er veel wit, beige en ivorkleurig beddengoed op de markt.

Het dekbed werd populair in de jaren zeventig, waarmee een nieuwe bedmode ontstond. De dekbedhoezen kunnen worden bedrukt in allerlei patronen en in alle kleurcombinaties die men wenst. Voor iedereen is er een dekbedhoes aangepast aan de eigen smaak; ze zijn er voor kinderen met printen van populaire tv-series, er zijn romantische bloemen, stoere ruiten, alles is te koop. Was voor de oorlog de aandacht van de textieldetailist vooral op het tafellinnen gevestigd, nu ligt het accent veel meer op de inrichting van de slaapkamer. Wie het huidige reclameboekje van Walra bekijkt, ziet dat de inrichting van de slaapkamer tien van de 24 pagina's inneemt.

Huishouddoeken

Onder huishouddoeken worden alle doeken gerekend die men gebruikt voor het drogen van het menselijk lichaam en voor het reinigen en drogen van allerlei voorwerpen, zoals de badhanddoek, de theedoek en het gastendoekje in het toilet.

In de eerste helft van de twintigste eeuw gebruikte men veel meer soorten doeken in het huishouden. Er waren veel minder hulpmiddelen dan in onze tijd en er werd uitvoeriger schoongemaakt. Deze doeken waren rondom voorzien van een rode rand en in twee randen weefden fabrikanten de naam van de doek, bijvoorbeeld glazendoek. In de keukens waren vijf verschillende doeken aanwezig om het afgewassen vaatwerk af te drogen. Eerst werden de glazen afgewassen en afgedroogd aan de glazendoek. Deze was van puur linnen gemaakt, omdat de linnen draad geen pluusjes achterlaat op het glas. Wie gegeten had met een zilveren bestek waste dat voorzichtig af en droogde het met de zilverdoek. De messen werden overigens apart aan het messendoekje gedroogd. Daarna waren de kopjes en de borden aan de beurt; hiervoor werd de bordendoek gebruikt. Voor de potten en pannen was er tenslotte de pannendoek.

Deze doek was van ongebleekt linnen gemaakt in een wat grovere kwaliteit. Met de vaatdoek werd tenslotte de aanrecht afgenomen en ook die werd gemaakt met ingeweven naam.

Doeken met ingeweven namen op een handdoekenrekje. Collectie Sanny de Zoete.
Foto: Henk Beukers.

Badstof handdoeken kwamen pas na de Tweede Wereldoorlog in grote hoeveelheden op de markt. Voor die tijd waren de handdoeken in dezelfde soort damast en pellen patronen als het tafellinnen. Ook andere types weefsel, zoals de gerstekorrel of wafelstof werden gebruikt. De handdoeken waren vierkant van vorm, 80 bij 80 centimeter of langwerpige. Ze hingen in de badkamer of op een handdoekenrekje bij de wastafel. De handdoeken met de mooiste patronen waren bestemd voor de logeerkamer.

Er zijn stalenboeken bewaard gebleven van fabrikanten zoals de firma Van Hoogerwou uit Boxtel, waarin al deze doeken met en zonder ingeweven naam voorkomen. De boeken geven een inzicht in de verrassend grote hoeveelheid dessins waaruit gekozen kon worden. Fabrikant van Dissel had zelfs een speciale ontwerpster voor de huishouddoeken aangenomen. Kitty van der Mijll Dekker (1908) volgde aan het Bauhaus in Dessau van 1929 tot 1932 een opleiding. In de periode 1935-1966 ontwierp zij ongeveer veertig dessins die in verschillende kleurstellingen uitgevoerd werden. Ook werkdoeken waren er in soorten en maten, van doeken voor het wrijven van de meubels tot speciale marmerdweiltjes. Een dergelijk doek was in verschillende uitvoeringen te koop. De aanschaf van deze werkdoeken was echter voorbehouden aan de meer welvarende huishoudens; in eenvoudige gezinnen werden werkdoeken gemaakt van versleten textiel.

Een Kodijko-uitzet van 177 stuks, kastdaar (gezoomd en gelust) voor slechts f 138.30! Linnen dat door de fraaie dessins een lust voor de oogjes is. Linnen van een bijzonder degelijke kwaliteit, dat de goede reputatie van Kodijko Linnen opnieuw bevestigt. Vraagt deze uitzet eens vrijblijvend op zicht. Voor duurdere uitzetten (ook Indische) speciale catalogus of zichtzending op aanvraag.

KODIJKO-PAKKETTEN

Pakket 1 Bedlinnen f 11.50

Pakket 2 Huishoudlinnen en badjoe-
deren „ 10.20

Pakket 3 Tafellinnen (half, damast) „ 9.50

Pakket 4 Tafellinnen (heell, damast) „ 13.75

Bij bestelling van 3 pakketten gratis ontbijstel,
of serekleed, of badlaken, of badmat.

N.V. KON. WEVERIJ VANDIJK EINDHOVEN

Den Haag, Laan v. Meerderv. 54, Tel. 331940
Amsterdam, P. C. Hooftstraat 43, Tel. 25162
Utrecht, Zadelstr. 22 (Fa. C.A. Lampe), Tel. 11561
Breda, Ridderstraat 4, Telefoon 5452
Tilburg, Stationsstraat 44, Telefoon 2327

BESTELBON AAN DE KON. WEVERIJ VANDIJK - EINDHOVEN

Gelieve mij te zenden

Het bedrag is bedien per postwissel (Giro No. 5673,
Eindhoven) aan U overgemaakt. - Indien rembours,
gelieve dit hiërachter te vermelden

Naam:

Adres:

Advertentie van de Firma Van Dijk, de latere
Walra, uit 1933/34.

De linnenuitzet van 1900 tot 1940

*Houd de linnenkast net
Tel nauwkeurig het goed
't Is de trots van de vrouw
Met het Hollandsche bloed*

*En mocht daar na jaren
Een leegte ontstaan
Vul dan wat ontbreekt
Toch maar vlijtig weer aan.'*

Dergelijke teksten, geborduurd op kast-randen geven een indicatie van het belang dat men hechtte aan een goed gevulde linnenkast. Wie het breed heeft, laat het breed hangen, kan met enige aanpassing over de samenstelling van de linnenuitzet gezegd worden. Want de vrouw die het breed heeft, laat het hoog stapelen in haar linnenkast. Zo was het tenminste in de eerste helft van de twintigste eeuw. In deze periode zorgde iedere vrouw, al dan niet samen met haar moeder, voor haar linnenuitzet. Afhankelijk van de welstand van de ouders was haar linnenkast meer of minder gevuld. De torenhoge stapels dateren vooral uit dit tijdvak.

Het linnengoed van de betere fabrikant was van zo'n goede kwaliteit dat het tientallen jaren gebruikt kon worden. Het is één van de redenen waarom er in verhouding zoveel linnengoed uit deze periode bewaard is gebleven. Ook de grote aantallen waren hier debet aan. Hoewel het leek alsof een dergelijk grote uitzet voor het hele leven bedoeld was, is dat toch niet waar. Het bleek een goede gewoonte om ieder jaar wat bij te kopen en de stukken veel te rouleren, waardoor het minder aan slijtage onderhevig was.

De meeste linnenfabrikanten zijn gevestigd in Brabant en Twente. Ze benaderen hun klanten door agentessen in dienst te nemen, die overigens 'van goeden huize' moeten zijn. Deze vrouwen komen met een koffer vol linnengoed aan huis en krijgen betaald op provisiebasis. Tevens geven de fabrikanten reclameboekjes uit, met daarin voorbeelden van uitzetten. Een enkele fabrikant, zoals Van Dijk, de latere Walra, richt in de grote steden toonkamers in, waar men zelf een uitzet kan komen samenstellen.

Het is in deze periode gebruikelijk het linnengoed te merken. Het merk wordt samengesteld uit de eerste letter van de achternaam van de man, gevolgd door de eerste letter van de achternaam van de vrouw. Dit merken kan op drie verschillende manieren gebeuren: met rode kruissteken, met ajourletters of met sierlijke monogrammen in Frans borduurwerk.

Geborduurd monogram L.S.
Foto: Henk Beukers.

De opsomming van de inhoud van de linnenkast, zoals Emilie die zelf noteerde in haar uitzetboekje

Tafellinnen

3 daagse ontbijtservetten 136 x 170 cm, schakel, à f 3,50, met	f 10,50
24 vingerdoekjes zonder franje, 40 – 40, à f 4,25 per dozijn	f 8,50
3 fijne ontbijtservetten à f 4,90, 1.36 bij 1.70 m, sterretje, met	f 14,70
24 vingerdoekjes zonder franje, f 4,75 per dozijn 40 x 40 cm	f 9,50
3 ontbijtservetten à f 4,90, sterretje	f 14,70
12 vingerdoekjes met franje	f 3,75
1 fantasie ontbijtservet met 12 vingerdoekjes	f 11,50

3 daagsche tafellakens à f 5,60, 2.15m streep met blokjes, met	f 16,80
12 daagsche servetten	f 10,75
2 tafellakens à f 6,50, 2.15 m, gemengd patroon, met	f 13,00
18 servetten à f 12,00, per dozijn	f 18,00
2 fijnere tafellakens à f 6,50, 2.15 m gemengd patroon, met	f 13,00
18 servetten à f 12,00 per dozijn	f 18,00
1 groot tafellaken ('t zelfde) 3.50 m	f 11,00
1 groot fijn tafellaken à f 11,00, 1.70 x 3.50 m, blok met	f 11,00
12 groote servetten	f 16,75

8 keukentafellakens à f 1,20	f 9,60
3 goedkope ontbijtservetjes (keten),	f 10,50
24 vingerdoekjes zonder franje,	f 8,50
6 dienbakkleedjes	
2 linnen buffetkleeden met kant	
2 schoteldoekjes met franje	

Beddengoed

Voor eigen gebruik

18 katoenen bovenlakens, 2.60 m met linnen entre-deux à f 5,50	f 99,00
18 katoenen onderlakens, 2.50 m à f 3,80	f 68,40
24 katoenen kussensloopen met linnen entre-deux à f 2,10	f 50,40

Voor de logeerkamer

12 fijne linnen bovenlakens met breeden zoom, 2.65 m, à f 7,50	f 90,00
(festonneren f 15,00)	
12 linnen onderlakens iets groffer, 2.50 m, à f 6,50	f 78,00
24 fijne linnen kussensloopen	
38 meter linnen à f 1,35 voor 24 sloopen, 1.60 m per sloop	f 50,34

't naaien van 24 sloopen in 't St. Josephgesticht	f 12,00
zelf gefestonneerd, zonder feston ± f 2,75 per stuk	
24 streng borduurkatoen	f 1,10
12 dienstbodenlakens à f 2,00	f 24,00
12 dienstbodensloopen à f 0,80	f 9,60

Keukendoeken

36 gewone theedoeken à 52 1/2 ct	f 18,90
12 fijne theedoeken à 86 1/2 ct	f 10,38
24 linnen glas- of zilverdoeken à 60 ct	f 14,40
12 groffere linnen glas- of zilverdoeken à 47 1/2 ct	f 5,70
48 bordendoeken, gerstekorrel met rooden rand à 60 ct	f 28,80
24 grijze pannendoeken à 16 1/2 ct	f 3,96
18 rode ruitjes keukenhanddoeken à 60 ct	f 10,80
18 komendoeken à 57 1/2 ct	f 10,35
18 pottendoeken à 40 ct	f 7,20
12 linnen waschtafelglazendoeken (per dozijn genaaid)	f 4,50
12 messendoekjes à 17 1/2 ct	f 2,10

Handdoeken

24 handdoeken, klein blokje, (eigen gebruik), à 65 ct	f 15,60
12 fijne handdoeken (eigen gebruik), à 90 ct	f 10,80
18 handdoeken (logeerkamer), à 85 ct	f 15,30
12 badhanddoeken (waschtafel met gelen rand, logeerkamer), à 95ct	f 11,40
12 badhanddoeken (crêpe voor wastafels), à 70 ct	f 8,40
12 badhanddoeken (badkamer), à f 1,05	f 12,60
6 Engelse badhanddoeken, bruine groffe, à f 1,75	f 10,50
12 fonteinhanddoeken, à f 8,50 per dozijn (genaaid)	f 8,50
6 wafelhanddoeken	
12 dienstbodenhanddoeken, à 50 ct	f 6,00

In totaal kocht Emilie voor haar linnenuitzet:

10 ontbijttafellakens met 72 vingerdoekjes,	
9 tafellakens met 60 servetten,	
72 lakens en 60 kussensloopen,	
234 keukendoeken,	
126 handdoeken.	

De linnenuitzet van Julie (1929)

Julie Bas Backer werd op 4 juli 1902 geboren in Elspeet. Ze was de tweede dochter van een burgemeester. In 1929 trouwt ze met officier De Graaff. Ze krijgt een bijzonder grote en rijke linnenuitzet mee. Grote delen daarvan zijn bewaard gebleven en na haar dood in 1995 geveild, waardoor de uitzet verspreid raakte over Nederland. Er is nadien geprobeerd zoveel mogelijk stukken weer bij elkaar te brengen; slot Zuylen bezit het grootste deel. Nu zijn er 33 verschillende onderdelen van de uitzet bekend. Het is de bedoeling dat in de toekomst met dit linnengoed een linnenkast opnieuw gevuld en ingericht wordt voor het publiek. Julie's linnenuitzet was gemerkt met GBB in rode kruisstekes, waarbij als bijzonderheid geldt dat op ieder stuk het totale aantal van elk onderdeel geborduurd was. Zo zijn er gerstekorrel handdoeken gemerkt met GBB 36, bodentafellakens gemerkt met GBB 12, katoenen bovenlakens met een gefestonneerde rand met bijpassende slopen, allebei gemerkt GBB 12. Het aantal uren dat nodig geweest moet zijn om zoveel stuks linnengoed te merken met de initialen en het cijfer, moet gigantisch geweest zijn. We weten helaas niet waar zij haar linnenuitzet gekocht heeft.

Linnengoed van Julie met onder andere pellen vingerdoekjes gemerkt met kruisstekes GBB 12.
Foto: Henk Beukers.

Een blauw geblokte pompdoek kostte f 13,50 per dozijn of 5 punten per stuk (= 60 punten per dozijn). Dit maakt wel duidelijk dat er in deze tijd geen sprake kan zijn van de aanschaf van torenhoge stapels linnengoed voor de aanstaande huisvrouw. Wie tijdens de oorlog trouwde, kreeg iets uit de linnenuitzet van haar moeder. Samen met andere familieleden werden de hoogst noodzakelijke stukken bij elkaar gesprokkeld.

De vrouw die voor de oorlog getrouwd was en een goed gevulde linnenkast bezat, zag de hoge stapels linnengoed tijdens de oorlog steeds lager worden: zij gaf

servetten weg aan moeders die net bevallen waren. Een servet bleek namelijk als luier prima te voldoen. En ook tijdens de hongerwinter werd er veel linnengoed verplaatst. Vrouwen uit de grote steden bonden hun linnengoed achter op de fiets en probeerden dat op het platteland te ruilen voor eten. Fabrikanten plaatsten advertenties waarin zij vrouwen adviseerden om van hun grote tafellakens kleine te laten maken, en gaven voorlichting hoe vrouwen zo zuinig mogelijk met hun linnengoed konden omgaan.

De detailist Ferwerda uit Groningen bracht na de oorlog met veel succes twee stuks linnengoed op de markt: het nationaal ontbijtlaken en de bevrijdingshanddoek.

De linnenuitzet van 1940 tot 1950

*'Holland groeit weer
Holland bloeit weer,
Hollands naam is weer hersteld,
Holland uit het stof herrezen
Zal nu weer ons Holland wezen'.*

Al vrij snel na het uitbreken van de oorlog in 1940 werd textiel schaars en op 12 augustus ging textiel als kleding en linnengoed op de bon. Iedereen kreeg een zogenaamde textielkaart van 100 punten, waarmee men geacht werd een jaar te doen. Er is een stalenboek bewaard gebleven van de firma Hoogerwou uit Bostel, gedateerd oktober 1941. Op de prijslijst staat behalve de prijzen ook het aantal textielpunten vermeld die nodig zijn om een bepaalde doek aan te schaffen. Voor de meeste doeken heeft men 4 tot 7 textielpunten nodig.

Al tijdens de oorlog werden in het geheim 144 tafellakens geweven door een bevestigende fabrikant, die als goede Hollander bekend stond. Ze waren bij het moment van bevrijding in drie kwartier uitverkocht! In het tafellaken is de Cuneratoren van Rhenen geweven als symbool van het begin van de oorlog. Het einde van de oorlog wordt weergegeven door de Nederlandse leeuw, die met een dolk een vlag met een hakenkruis doorsteekt. De tekst aan het begin van dit hoofdstuk is van Bilderdijs en in het tafellaken geweven. Het laken heeft rondom een rand, bestaande uit een oranje-rood-wit-blauwe, aaneengesloten, baan. In het oranje gedeelte zijn oranje-appeltjes geweven. In de bijgeleverde folder schreef Ferwerda over het Nationaal Ontbijtlaken: een familiestuk, dat steeds in waarde stijgt en bij het nageslacht de herinnering aan onze bange jaren levendig houdt. De bevrijdingshanddoek heeft in het midden een oranje gekleurde Nederlandse leeuw met in de ene poot een geheven zwaard en in de andere elf pijlen, voorstellende de elf provincies. Daaronder de tekst: Nederland herrezen.

Nationaal Ontbijtlaken van Ferwerda uit Groningen. Foto: Nederlands Textielmuseum, Tilburg.

In totaal verkocht Ferwerda tussen 1945 en 1948 29.442 tafellakens en 24.241 handdoeken. Een tafellaken werd kort na de oorlog via een advertentie uit de krant besteld door een 25-jarige man. Hij moest echter wel acht maanden wachten totdat het geleverd kon worden. De textielschaarste was immers nog niet voorbij. Maar toen kon hij het wel cadeau doen aan een meisje dat hij in de tussenliggende tijd ontmoet had en op wie hij verliefd was geworden. Zij werd later zijn vrouw en het ontbijtlaken werd zo een deel van de linnenuitzet.

Het zou nog tot de jaren vijftig duren, voor er weer volop linnengoed gegeven kon worden. Vooral bij mensen uit de lagere klassen zijn de gevolgen van de oorlog lang voelbaar. Men beschikte daar niet over enige reserve. We geven hier daarom het voorbeeld van de linnenuitzet van Reina. Het bijzondere is dat de linnenuitzet aangeschaft werd door haar verloofde.

De linnenuitzet van Reina in 1947: man koopt linnenuitzet
Reina Baljeu was een meisje uit een eenvoudige familie. Ze werd in 1922 geboren als zevende kind van een boerenarbeider en zijn vrouw. Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd Reina verliefd op een matroos, Wim genaamd. Het is in Nederland dan nog niet mogelijk om een linnenuitzet aan te schaffen. Reina en Wim vonden een oplossing voor het probleem. Twee keer stuurde Reina geld (ongeveer f 200,-) in een envelop naar Kaapstad in Zuid-Afrika waar Wim de brieven ophaalde bij de Marinepost, wanneer hij op doortocht was naar Nederlands Indië. Met het Hollandse geld op zak trok Wim Kaapstad in om voor zijn ver-

Trouwfoto van Reina en Wim,
13 augustus 1947.

mijn vader &
moeder!

loofde stof voor de bruidsjurk en het linnengoed te kopen. Toen hij op 18 februari 1947 aan wal stapte, sjouwde hij niet alleen zijn plunjezak met zich mee, maar ook stof voor de bruidsjurk, voor lakens en kussenslopen, en tafellakens, servetten en handdoeken. Thuisgekomen liet hij alles aan Reina zien en zij was zeer tevreden. De lakenstof was van een mooie kwaliteit katoen. Ze was in haar nopjes met de mooie badstof handdoeken en de katoenen tafellakens en servetten met pellen blokjespatroon. Reina naaide zelf 6 lakens en 12 kussenslopen. De lakenstof was een beetje te smal, zodat ze een halve baan eraan moest maken. Ze was tevreden over het resultaat. Het linnen werd niet gemerkt, want, zo zei ze: 'Dat deed men niet bij arbeidersmensen'. Ook werden er geen lintjes om gestrikt. Maar Reina was er niet minder gelukkig om, want haar vriendinnen en zussen waren jaloers op haar mooie badstof handdoeken. Er bleef van de hele uitzet één servet over.

Linnenuitzet van Reina in 1947

- 6 tafellakens met een pellen blokjespatroon met
- 36 servetten
- 6 lakens
- 12 kussenslopen
- 18 badstof handdoeken, 6 roze, 6 blauwe en 6 witte met
- 18 badstof washandjes

De linnenuitzet van 1950 tot 2000

Tijdens deze periode vindt de grote teloorgang van de linnenuitzet plaats, maar daar is rond 1950 nog niet zoveel van te merken. De wederopbouw is in Nederland in volle gang. Natuurlijk wordt er getrouwd en veel speelt zich nog op de oude, vertrouwde manier af. De meeste vrouwen worden na hun trouwen huisvrouw en zorgen volledig voor het gezin. In welgestelde families heeft men personeel. Zij wonen echter niet altijd meer in het huis van hun werkgevers. Er verschijnen meer en betere elektrische apparaten die het huishoudelijke werk verlichten. Langzamerhand gaan meer vrouwen in deeltijd buitenshuis werken. Vrouwen schaffen nog steeds een linnenuitzet aan, hoewel de aantallen minder zijn geworden, zo tussen de 6 en 12 stuks is gebruikelijk. Een enkele dochter van welgestelde ouders krijgt nog een uitzet die gebaseerd is op aantallen van 18 stuks, maar linnenkasten zijn niet langer gevuld met torenhoge stapels.

In de turbulente jaren zestig, als normen en waarden wijzigen en andere sociale patronen ontstaan, zijn de gevolgen daarvan voor de samenstelling van de uitzet snel zichtbaar. Vrouwen hebben vanwege werkzaamheden buitenshuis geen tijd meer om uren achter de strijkplank door te brengen en welgestelde vrouwen hebben veel minder personeel dan voor de oorlog.

Het gaat snel bergafwaarts met de linnenfabrikanten en menig directeur sluit zijn fabriek of verzet de bakens, zoals linnenfabrikant Van Oerle, die leverancier van autogordels wordt. Men dekt de tafel slechts bij hoogtijdagen als Kerstmis met een wit damasten tafellaken. Het plastic zeiltje neemt in veel gezinnen de plaats van het tafellaken in en ook placemats zijn eenvoudiger in het gebruik. Walra uit Waalre probeerde zich aan deze ontwikkelingen aan te passen.

De linnenkast van Nicole Beers
Gemak dient de moderne mens. Nicole van Beers (1978) studeerde in juni 2000 af aan de afdeling architectonische vormgeving van de Kunstacademie St. Joost in Breda. Ze wilde als afstudeerproject een flexibel object ontwerpen, waarbij de gebruiker betekenis geeft aan het object. Nicole verdiepte zich in de linnenuitzet zoals die in de negentiende eeuw in Nederland op het platteland in gebruik was. Daar weefde men ellenlange lapen linnen die in mooie patronen stevig opgerold werden. Zo'n rol vormde dan een deel van de linnenuitzet van een jong meisje en werd bij haar trouwen in de linnenkast gelegd. Hoe meer rollen een meisje in de kast had liggen, hoe groter haar voorraad en hoe rijker zij was. Deze rol linnen inspireerde Nicole dermate, dat zij de rol als uitgangspunt nam voor haar afstudeerproject. Zij ontwikkelde een prototype van 105 meter non-woven textiel, die in huis op een rol tegen de muur hangt. Het textiel is geschikt voor tafellakens en servetten, theedoeken, lakens, dekbedhoezen en kussenslopen, kortom een linnenuitzet in spe.

Illustratie uit 'Thuis zien, thuis kiezen' van Walra in 1967.

De rol van 210 centimeter breed, ingedeeld in vierkanten van 35 centimeter groot, bestaat uit twee tegen elkaar genaaide lagen stof. Ieder vierkant is van het volgende gescheiden door rode en blauwe stiksels met daartussen een perforatie. De stiksels zijn met grote rijgsteken genaaid, die gemakkelijk uit de stof te trekken zijn. De gebruiker bepaalt enkel door de maat hoe hij of zij de stof gaat gebruiken. Knipt ze een lapje van 35 centimeter, heb je een vingerdoekje en veeg je daar je mond aan af. Heb je een kussensloop nodig, knip je vier vierkanten en verwijder je de tussenliggende rijgsteken, zodat het kussen in het sloop past. Men knipt dwars door de perforatie de gewenste grootte af. Zo is een servet één vierkant, een kussensloop vier vierkanten, een tafellaken bijvoorbeeld zes vierkanten breed en acht vierkanten lang. De doorgeknipte perforatie langs de randen ziet eruit alsof het een geschulpte rand is, zoals dat in vroeger tijden een veel gebruikte versiering van linnengoed was.

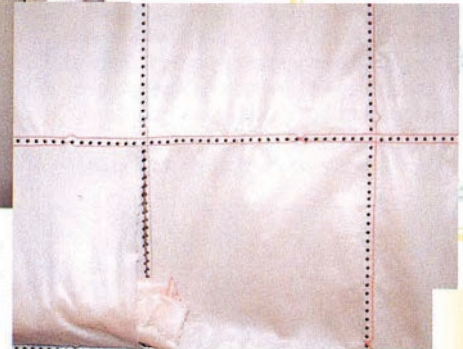
Het geeft het geheel een speelse en verzorgde afwerking, zonder dat er een naald of draad aan te pas is gekomen. De rol fungeert als voorraad en doet tevens dienst als linnenkast, omdat er bergruimte in verborgen zit. Men kan de vierkanten deels losknippen van de achterkant, zodat er vakken ontstaan waar het linnengoed in opgeborgen kan worden. Het geheel getuigt van een bijzondere creativiteit en is uitermate geschikt voor de moderne vrouw, die geen tijd heeft om achter de naaimachine te duiken en die waarschijnlijk ook nooit echt heeft leren naaien. Nu loopt ze naar de rol als er gasten komen eten, ze knipt een tafellaken en servetten en dekt de tafel.

Het prototype dat Nicole vervaardigde, is gemaakt van polyester, niet de meest ideale grondstof voor huishoudtextiel. Maar non-woven katoen, dat hiervoor wel geschikt zou zijn, is nog niet op de markt. Er worden wel proeven gedaan, maar het duurt waarschijnlijk nog een jaar of langer voor de eerste rol ook daadwerkelijk aan de muur hangt; Nicole is de industrie vooruit. Het katoen kan eventueel vijf keer gewassen worden, maar dan is het ook echt gebeurd. Het wordt weggegooid en er kan zo weer

een nieuw laken of servet geknipt worden. Deze linnenuitzet is dus niet bedoeld om later aan je kinderen te schenken. Het is ook niet bedoeld om lang mee te gaan. Het is daarom niet te vergelijken met het linnengoed van onze voorouders, dat zo goed van kwaliteit was, dat het generaties lang gebruikt kon worden. Het past echter in de snelle tijd van nu. Wat je nodig hebt, knip je van de rol en klaar is Kaatje. Geen naald, geen draad en zelfs geen strijkijzer is er aan te pas gekomen.

Gestikte rijgstels in het non-woven materiaal. Foto: Sanny de Zoete.

De rol als linnenkast en voorraad van Nicole van Beers. Foto: Sanny de Zoete.

Twee personen hebben per week 5.20 meter nodig voor: 1 tafellaken, 6 servetten, 1 beddenlaken, 1 dekbedhoes, 2 kussenslopen en 6 theedoeken. Dat betekent dat men in een jaar 274 meter nodig heeft, wanneer de stof niet gewassen wordt en na gebruik wordt weggegooid. Was je het textiel daarentegen vijf keer, dan gebruik je per jaar ongeveer 54 meter.

Droogdoeken van Karijn Otjes: linnenuitzet met een knipoog
Een ander nieuw voorbeeld van een kleine linnenuitzet vormen de droogdoeken van Karijn Otjes. Zij studeerde in 1998 af aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag, afdeling Textielvormgeving. Haar manier van werken kenmerkt zich door het spontane uiterlijk, alsof de vormen vol-

komen willekeurig zijn ontstaan met een spelend potlood. Bij nadere bestudering is er sprake van een zeer uitgekiende manier van werken, die het spontane echter niet in de weg staat. In opdracht van de auteur van dit boekje ontwierp zij een serie van zes droogdoeken, geïnspireerd op de vooroorlogse jacquard geweven huishouddoeken met ingeweven namen.

De vierkante doeken zijn bedoeld voor divers gebruik in en om het huis. De vormgeving van de doeken is eigentijds en tegendraads tegelijk. Het kost enige moeite om de teksten te ontcijferen die aangeven waarvoor de doeken bedoeld zijn. Zo leest u in de theedoek de vaak geuite verzuchting in menig gezin: 'zullenwenogéénXdeafwasdoen', omgeven door eindeloze reeksen cijfers van één tot ver in de honderden om de eeuwig terugkerende activiteit te benadrukken die de afwas met zich meebrengt. De glazendoek is ook voor gebruik in de keuken, waarbij vooral mensen die te diep in het glaasje hebben gekeken, moeite zullen hebben met het ontcijferen van de woorden. Staat er nu borrelen of lijkt het er maar op? In het toilet hangt natuurlijk de handdoek met de opdracht 'droogjehandendoek'. Voor gebruik buiten is er de 'buiten in

de zon' doek, geschikt als dekservert op tafel of om de picknickspullen in mee te nemen. Voor in de badkamer is de doek 'voor heren na het scheren', bedoeld voor alle mannen die zich nog steeds nat scheren. De doek is zachter dan een badstofhanddoek en speciaal gemaakt voor de - gevoelige - geschooren huid.

Ook is er een doek voor gebruik in de slaapkamer. De doek kan klaarliggen onder het kussen of in een nachtkastje. De ingeweven tekst 'voor de dijen, na het vrijen' maakt duidelijk waarvoor de doek bedoeld is. Niet eerder werd een dergelijke doek benoemd. Bij elkaar vormen de doeken een kleine linnenuitzet en zij zijn dan ook uitermate geschikt als huwelijks-geschenk met een knipoog.

Details van de uitvoering van de doek 'voor de dijen,.... na het vrijen'

Het in dit AO besproken textiel, evenals ander huishoudtextiel, stalenboeken en reclamefolders over uitzetten van verschillende firma's zijn tot 15 februari 2001 te zien op de tentoonstelling '**Linnenuitzet op stapel**' in het **Streekmuseum 'Crimpenerhof'**. Adres: IJsseldijk 312, Krimpen aan den IJssel, tel. 0180-514866.

Sanny de Zoete bezit een grote privé-collectie historisch linnengoed, waaronder damast vanaf de zestiende eeuw tot nu. Over de boeiende geschiedenis van het damast en de linnenuitzet geeft ze lezingen door heel Nederland. Ze maakt in samenwerking met musea tentoonstellingen over deelaspecten van het linnengoed en adviseert kastelen hoe in de vaste opstelling tafels correct gedekt worden en bedden met het juiste linnengoed worden opgemaakt. Tevens verkoopt ze linnengoed aan musea en particuliere verzamelaars in binnen- en buitenland. Ook initieert zij het ontwerpen van nieuw design linnengoed door kunstenaars en laat dit in Nederland weven. Voor meer informatie: Sanny de Zoete, Frank van Borselenstraat 10A, 3021 RK Rotterdam, e-mail: sannydezoete@wxs.nl.

Lees ook AO 2421 'Etiquette' door Inez H.M. van Eijk

Tegelijk met de stijging van het aantal vrouwen dat buitenshuis werkt, daalde de belangstelling voor een linnenuitzet in de laatste helft van de twintigste eeuw. Toch lijkt er nu sprake te zijn van een kentering: moderne kunstenaars als Nicole van Beers en Karijn Otjes maken van linnen zelfs design.

In dit AO beschrijft Sanny de Zoete de veranderingen in de samenstelling van de linnenuitzet in de twintigste eeuw: de soorten linnen, de aantallen, de mode, de fabrikanten en de gebruikers passeren de revue. Mocht de term linnen een associatie met saaiheid oproepen, dan wordt die in dit AO weerlegd. Linnen is romantiek. Linnen is ook humor!

Drs. Sanny de Zoete is kunsthistorica en afgestudeerd op het linnengoed van kasteel Twickel in Delden. Zij publiceert in verschillende tijdschriften.

Bel gratis voor lidmaatschap en/of CD-ROM van AO:

0800-0224222 *

* Dagelijks (ook in het weekend) van 8.00-20.30 uur uitsluitend voor het opgeven van een nieuw lidmaatschap of een CD-ROM bestelling